

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Проаналізовані загальні напрями удосконалення системи захисту економічної конкуренції в Україні. Визначені пріоритетні заходи організаційного та правового характеру стосовно функціонування механізмів державного регулювання конкурентного середовища.

General directions of improvement of the system of protection of economic competition in Ukraine have been analyzed. Priority procedures of organizational and legal character in relation to functioning of mechanisms of government control of competition environment have been determined.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Поступ цивілізаційного розвитку неминує призводить до інтеграційних процесів між державами, найбільш універсальним проявом яких є глобалізація, яка стає найбільш розповсюдженою в останній чверті минулого сторіччя. Україна стоїть перед необхідністю розробки оптимальної моделі участі в цьому процесі. Чим раніше та якісніше нашою державою будуть розроблені механізми подолання внутрішніх соціально-економічних та політичних конфліктів, тим раніше економіка України буде включена до світового конкурентного ринкового простору на правах рівноправного члена.

Особлива увага Основного Закону нашої держави до економічної конкуренції впливає з її ключового місця як в системі ринкової економіки, так і в системі демократичного суспільства. У ст. 42 Конституція України закріпила положення про державне забезпечення захисту конкуренції. Зокрема, на конституційному рівні не допускається зловживання монополією становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Господарським кодексом України встановлено, що антимонопольно-конкурентна політика є одним із основних напрямів економічної політики держави, що спрямована на створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими. На відміну від більшості країн з розвиненою ринковою економікою, для яких конкуренція протягом принаймні останніх століть була природним станом господарських відносин, Україні довелося пройти шлях від планово-адміністративної системи, що практично виключала повноцінні конкурентні відносини у сфері легального господарювання, до країни з міжнародно визнаною ринковою економікою. Це передбачало й передбачає активну роль держави не лише в за-

хисті, але й у створенні та розвитку конкуренції [1; 2].

Проте, планування та реалізація державою заходів щодо створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх взаємодії на недискримінаційних засадах, сприяння зростанню на основі дії конкурентних механізмів ефективної соціально орієнтованої економіки потребує об'єктивної та обгрунтованої оцінки стану та рівня розвитку економічної конкуренції в Україні. Як загальну мету антимонопольно-конкурентної політики в нашій державі в цей час можна визначити істотне збільшення питомої ваги конкурентного сектора економіки та забезпечення рівності умов конкуренції на товарних ринках [2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ ПИТАНЬ

Державна політика у сфері економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності та захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції здійснюється уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Дослідження конкурентоспроможності підприємств, методів її визначення, а також шляхів вдосконалення знайшло відображення в роботах багатьох відомих зарубіжних і вітчизняних науковців. Теоретичні основи конкуренції заклали класики економічної теорії А. Сміт, Д. Рікардо, Б. Олін, Й. Шумпетер та ін. Сучасні дослідники конкуренції та конкурентоспроможності підприємства А. Ассель, І. Ансофф, А. Вознюк, А. Гальчинський, П. Друкер, Д. Лук'яненко, М. Портер, В. Шинкаренко внесли значний внесок у вивчення процесів конкуренції. В українській науці проблемами державного захисту конкурентних відносин також займалися такі вчені, як О.О. Бакалінська, О.В. Безух, Ю.В. Журик, В.С. Лук'янець, В.С. Савчук, втім внесення змін в українське законодавство щодо реформи конкурентно-

го права в цілому потребує додаткових досліджень з урахуванням сучасного світового досвіду. Загалом, аналізу різних аспектів комплексної проблематики захисту та розвитку державою конкурентних відносин в Україні присвячені численні праці вітчизняних науковців, зокрема праці [3—7]. Разом з тим, у світовій і вітчизняній літературі відсутні систематизовані дослідження, які б могли бути основою теоретичного обґрунтування моделі управління конкурентоспроможністю галузей і підприємств із врахуванням сучасних тенденцій розвитку конкуренції на основі інноваційного підходу із врахуванням розвитку глобалізаційних та кризових процесів [8]. Українські підприємства у своїй переважній більшості не мають досвіду роботи в розвинутому ринковому середовищі, вони на висококонкурентних ринках фактично не є потенційними конкурентами. Саме тому необхідне негайне визначення можливих шляхів вдосконалення та підвищення конкурентоспроможності українських підприємств, що дасть їм змогу стати більш конкурентоспроможними, інвестиційно-привабливими і, як наслідок, конкурувати з іноземними фірмами.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є розкриття пріоритетних організаційних та правових заходів антимонопольної державної політики за напрямками удосконалення системи захисту та розвитку економічної конкуренції в Україні.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ; ОБґРУНТУВАННЯ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Мета статті — удосконалення системи захисту економічної конкуренції в Україні на сучасному етапі полягає у створенні в Україні ефективної, суспільно корисної системи захисту економічної конкуренції та наповненні конкретним змістом особливої ролі конкурентного органу — Антимонопольного комітету України у формуванні та реалізації конкурентної політики держави.

Конкурентна політика України — це складна комплексна модель регулювання конкуренції, що складається з організаційних та правових заходів, спрямованих на забезпечення її реалізації [9]. Правову основу системи захисту економічної конкуренції становлять Конституція України та Закони України "Про Антимонопольний комітет України", "Про захист економічної конкуренції", "Про захист від недобросовісної конкуренції" та ряд ін. Центральне місце в системі захисту економічної конкуренції в Україні посідає Антимонопольний комітет України, який здійснює контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції. Суспільна (громадянська) складова системи захисту економічної конкуренції у цей час знаходиться у стадії розвитку і включає недержавні інституції, діяльність яких сприяє утвердженню в суспільстві чесних звичаїв у підприємництві, розвитку добросовісної, суспільно корисної конкуренції.

За змістом система державного захисту економічної конкуренції, яка склалася в Україні, передбачає:

— виявлення та припинення протиправних дій, які призводять або можуть призвести до недопущення, усунення або обмеження конкуренції внаслідок узгодження поведінки суб'єктів господарювання (антиконкурентні узгоджені дії), зловживання ринковою владою

суб'єктами господарювання, які займають монопольне (домінуюче) становище, або дій державних органів;

— виявлення та припинення протиправних дій, які призводять або можуть призвести до спотворення конкуренції внаслідок дій суб'єктів господарювання (недобросовісна конкуренція) або державних органів;

— запобігання недопущенню, усуненню, обмеженню або спотворенню конкуренції шляхом внесення відповідних пропозицій до інших державних органів, формування конкурентної свідомості в суспільстві;

— запобігання негативному впливу рішень державних органів на конкуренцію шляхом попереднього погодження проектів рішень органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю;

— запобігання можливостям обмеження конкуренції внаслідок набуття ринкової влади шляхом попереднього контролю за концентрацією суб'єктів господарювання (злиттями, придбаннями, набуттям суб'єктами господарювання контролю один над одним в інший спосіб, спільним створенням підприємств);

— запобігання недопущенню, усуненню або обмеженню конкуренції внаслідок узгодження поведінки учасників ринків шляхом попереднього контролю за узгодженими діями суб'єктів господарювання [1].

Антимонопольний комітет України займав активну позицію щодо протидії негативним явищам, під час яких спостерігалось економічно необґрунтоване підняття цін на продукти харчування, пально-мастильні матеріали; відбувалося безпідставне підвищення тарифів на послуги у сфері транспорту і зв'язку. Однак повноваження Антимонопольного комітету України в частині одержання доказів під час розслідувань у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції визначено недостатньо чітко, механізми правового захисту його працівників значною мірою залишаються декларативними. На ефективності застосування Комітетом своїх повноважень у сфері захисту економічної конкуренції негативно позначається нестача інформаційних ресурсів, обмежені можливості оперативного отримання повної та достовірної ринкової інформації від державних органів, з інших джерел в Україні та за кордоном. Для забезпечення захисту конкуренції від протиправних посягань в Україні, на відміну від більшості країн, що мають конкурентне законодавство, майже не використовуються можливості правоохоронних органів, оскільки відповідні приписи законодавства не деталізовані, не містять конкретних механізмів реалізації. Недостатньою у здійсненні заходів, що сприяли б запобіганню та виявленню порушень законодавства про захист економічної конкуренції, є участь органів галузевого і територіального управління економікою. Ними, як правило, не забезпечується належний аналіз товарних ринків, моніторинг з метою аналізу та прогнозування їх розвитку, стану конкуренції на них, під час прийняття управлінських рішень не здійснюється оцінка їх наслідків для конкуренції. Існує проблема недостатньої визначеності взаємин Антимонопольного комітету України з вищими органами державної влади та ризики їх політизації.

Удосконалення та розвиток системи захисту економічної конкуренції має здійснюватися за чотирма основ-

ними складовими: правовою, інституційною (організаційною), суспільною (громадянською) та міжнародною [1]. Подальший розвиток правових засад захисту економічної конкуренції в Україні має передбачати, зокрема:

— чітке врегулювання у підзаконних актах предмету та порядку взаємодії між Антимонопольним комітетом України та іншими органами державної влади, зокрема Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання державою свого конституційного обов'язку щодо захисту конкуренції у підприємницькій діяльності;

— запровадження кримінальної відповідальності за найбільш суспільно небезпечні антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання шляхом внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України. Це, з одного боку, більш ефективно запобігатиме таким правопорушенням, а з іншого — дозволить застосовувати для виявлення та розкриття таємних антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання більш ефективні інструменти розслідування. Водночас посилення відповідальності за антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання має супроводжуватися впровадженням дієвої програми звільнення від відповідальності та її пом'якшення, а також захисту тих учасників антиконкурентних узгоджених дій, які сприяють викриттю антиконкурентних узгоджених дій;

— законодавче врегулювання порядку отримання доказів, зокрема їх примусового вилучення та накладення арешту на об'єкти нерухомого майна, проведення огляду чи обшуку у приміщеннях суб'єктів господарювання та володіннях фізичних осіб з метою забезпечення доказів у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Без впровадження відповідних норм забезпечення ефективного розслідування справ стосовно найбільш небезпечних порушень конкурентного законодавства, насамперед, горизонтальних антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, розслідування, по суті, є неможливими;

— удосконалення процедур отримання дозволу на здійснення економічної концентрації суб'єктів господарювання шляхом збільшення порогових показників, за перевищення яких є необхідним отримання попереднього дозволу держави, визначених у Законі України "Про захист економічної конкуренції". Це дозволить істотно зменшити адміністративний тиск на суб'єктів господарювання, сприятиме покращенню інвестиційного клімату, що є особливо важливим за умов кризових проявів у економіці і водночас дозволить зосередити ресурси Антимонопольного комітету України на розгляді випадків, що здатні істотно вплинути на стан конкуренції;

— чітке законодавче врегулювання питання віднесення до підвідомчості господарських судів справ у справах за участю Антимонопольного комітету, його територіальних відділень. Це забезпечить однаковість застосування законодавства про захист економічної конкуренції, сприятиме вчасному врегулюванню спорів про законність прийнятих Комітетом рішень у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема на ринках стратегічних товарів (енергоносіїв, продовольства тощо), що, у свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності реалізації конкурент-

ної політики в цілому;

— підготовка та затвердження актом Кабінету Міністрів України Концепції створення системи контролю за наданням і використанням державної допомоги суб'єктам господарювання.

Завершальним етапом розвитку правової основи системи захисту економічної конкуренції має стати прийняття Конкурентного процесуального кодексу України, який повинен інтегрувати та систематизувати норми, які регулюють процесуальні засади. При цьому надзвичайно важливо забезпечити подальше наближення законодавства, яке регулює сферу конкуренції, до законодавчих засад і принципів конкурентної політики Європейського Союзу із врахуванням конкретних умов України.

Основні положення Концептуальних засад удосконалення системи захисту економічної конкуренції в Україні доцільно відобразити в загальнодержавній Програмі захисту та розвитку конкуренції та обмеження монополізму.

Відмітимо, що в українській науковій літературі були різні пропозиції із вдосконалення системи антимонопольного регулювання України. У світі є держави, в яких створюється два органи, що розділяють між собою такі функції (Австралія, Австрія, Бразилія, Велика Британія, Німеччина, Франція, США та Японія). Втім, багато країн притримуються "моністичного підходу" щодо вибору органу державної влади у сфері захисту економічної конкуренції (Аргентина, Італія, Нідерланди, Російська Федерація, Угорщина, Швейцарія та Європейський Союз). Виходячи з аналізу світової практики розподілу повноважень органів спеціальної компетенції у сфері захисту конкурентних відносин, не можна підтримати позицію щодо існування об'єктивної необхідності у створенні ще одного окремого органу щодо захисту конкурентних відносин, наприклад, Комітету з питань розвитку конкуренції, оскільки з аналізу систем органів антимонопольного регулювання різних країн світу видно, що вони склалися залежно від історичного розвитку. В Україні мова має йти не про створення нового органу, а про реформування існуючої системи. Наприклад, потрібно посилити зв'язки АМК зі слідчими органами та органами прокуратури [3, с. 130].

Для підвищення ефективності механізмів правового захисту економічної конкуренції, враховуючи прийняття нового КПК, доцільним є покладання цих функцій на Слідчий комітет.

З метою більш оперативного реагування на негативні прояви на регіональних і місцевих товарних ринках, підвищення якості досліджень і розслідувань на місцевому рівні необхідним є створення відокремлених підрозділів Антимонопольного комітету України не лише в обласних центрах, столиці Автономної Республіки Крим, містах Києві та Севастополі, але також у деяких інших найбільших містах, без зменшення вже наявної чисельності територіальних відділень Антимонопольного комітету України.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Розробка стратегії й тактики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах

сучасного етапу процесу європейської інтеграції зумовлює доцільність впровадження таких заходів, як:

— удосконалення конкурентного законодавства в Україні, визначення пріоритетів захисту національних товаровиробників і національних ринків від спроб монополізації та дискримінації України на міжнародних ринках;

— поліпшення якості інституційного середовища, а саме посилення гарантій захисту прав власності, боротьба з корупцією, забезпечення незалежного і справедливого судочинства, підвищення ефективності державної бюрократії і поліпшення стандартів корпоративного управління;

— проведення повномасштабної приватизації об'єктів інфраструктури, а також істотне спрощення умов входження та роботи приватних компаній на ринку;

— запровадження економічно обгрунтованої системи інвестиційних стимулів та засобів державної підтримки структурних зрушень на регіональному рівні (податкові, митні преференції, субсидії в сфері науково-дослідних робіт, інноваційної діяльності, розвитку інфра-структури, підготовки і перекваліфікації вітчизняного персоналу) з урахуванням поглибленого аналізу результатів функціонування спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку, їх впливу на реструктуризацію економіки на мезо- (регіональному, галузевому) та мікрорівні;

— інституційне закріплення системи стимулювання структурних змін як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Інституційні реформи повинні передувати здійсненню заходів структурних реформ і охоплювати також взаємовідносини між суб'єктами економічних відносин;

— стимулювання експорту шляхом повної відмови від експортних квот, зниження тарифів, мінімізації та спрощення всіх процедур, пов'язаних з експортом української продукції за кордон;

— сприяння створенню конкурентоспроможних транснаціональних корпорацій, озброєних стратегіями глобального маркетингу, технологіями великих міжнародних коопераційних проектів;

— диверсифікація географічної структури зовнішньої торгівлі, мінімізація критичної залежності від окремих держав (ринків), укріплення економічної безпеки України;

— підтримка на належному рівні державою конкурентоспроможності, ключовими засадами якої мають стати: належна інвестиційна підтримка, регулювання ринку праці, переоснащення та оновлення основних фондів підприємств, підтримка підприємств малого бізнесу, забезпечення адаптації вітчизняних підприємств до нових умов ведення бізнесу.

Сучасний етап розвитку конкурентної політики в Україні об'єктивно вимагає зміни її орієнтації, насамперед в напрямі формування раціонального антимонопольного регулювання, яке передбачає перехід від боротьби з монополізмом до захисту економічної конкуренції із запровадженням системи превентивних заходів проконкурентної спрямованості, надання пріоритету заходам зі зменшення вхідних бар'єрів входження в ринок, сприяння входженню нових фірм у ринкове середовище; розширення сфери застосування повнова-

жень Антимонопольного комітету України на нові товарні ринки; розмежування компетенції конкурентного відомства та інших державних органів.

Література:

1. Концептуальні засади удосконалення системи захисту економічної конкуренції в Україні [Антимонопольний комітет України; (удосконалення системи захисту економічної конкуренції)] [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article>;

2. Конкуренція в Україні: Аналітична доповідь щодо стану, тенденцій і проблем розвитку економічної конкуренції у 2000—2005 роках. — К.: Антимонопольний комітет України, Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики, Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2006. — 40 с.

3. Лукач І.В. Правовий статус органів спеціальної компетенції у сфері захисту конкурентних відносин [проблеми правового забезпечення підприємництва в Україні] / І.В. Лукач // Приватне право і підприємництво. — Київ, 2010. — Вип. 9. — С. 129 — 132 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ppip/2010_9/Lukach.pdf.

4. Циганок О.О. Методи державного регулювання конкурентного середовища на ринку та запровадження заходів спрямованих на захист та розвиток конкуренції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vddau/2010_1/pdf/37.pdf

5. Корчак Н.М., Головка Ю.Ю. Особливості та шляхи вдосконалення структури конкурентного законодавства в Україні [Національний авіаційний університет] / Н.М. Корчак, Ю.Ю. Головка // Юридичний вісник. — 2009. — № 1(10). — С. 66—73 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/natural/Npnau/Yur/2009/fails/14_ko.pdf.

6. Харченко Т.Б., Харіна О.О. Шляхи вдосконалення конкурентоспроможності українських підприємств на зовнішньому ринку [Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Конкурентоспособность и инновационное развитие Украины: проблемы науки и практики", Киев, 2009 г.] / Т.Б. Харченко, О.О. Харіна // БІЗ-НЕСИНФОРМ. — 2009. — № 12, т. 1. — С. 142—144 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bi/2009_12_1/142-144.pdf.

7. Мосціпан Р.М. Державний захист економічної конкуренції на ринках страхових послуг України: шляхи вдосконалення [Електронний ресурс] / Р.М. Мосціпан Р.М. // Державне управління: теорія та практика. — 2011. — № 1. — Режим доступу до журн.: www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2011_1/txts/Moscipan.pdf.

8. Отчет о конкурентоспособности Украины 2010: навстречу экономическому росту и процветанию // Фонд "Эффективное управление. — 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.competitiveukraine.org/.../reports/Competitiveness_report_2010_ru.pdf

9. Бакалінська О. О. Захист економічної конкуренції: організаційно-правові засади державного управління.: автореф. дис. канд. юрид. наук. — К.: 2003. — С. 9.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2012 р.